

РОЗДІЛ 3

БУТТЯ ІСЛАМУ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

*А.Колодний**

МУСУЛЬМАНСЬКА ЗАГРОЗА: ІЛЮЗІЯ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Характерною особливістю функціонування ісламу в наш час є все більша його глобалізація і політизація, зростання впливів на суспільне життя багатьох країн його ортодоксальних спільнот. **В статті А.Колодного «Мусульманська загроза: ілюзія чи реальність?»** розкривається характер протікання означених процесів не тільки у світовому контексті, а й на українських теренах. При цьому автор доводить, що причини з'яви і поширення т.зв. мусульманського екстремізму слід шукати не в ісламі, а в зовнішніх щодо нього чинниках.

Ключові слова: іслам, ісламський екстремізм, мусульманський світ, халіфат, кримськотатарський народ, ДУМК.

Питання теми цієї статті актуалізувало у мене перебування в Москві. Столиця Росії створює враження осадного міста. На вокзалі і в метро весь час звучать застереження від можливого віднайдення якихось небезпечних предметів. Місто переповнене міліцією, яка повсюди перевіряє документи у перехожих. Все це, як нам роз'яснили, від страху росіян перед можливим терактом мусульманських екстремістів, які вже мали місце в російській столиці, а ще більше яких вдавалося нібито відвернути.

Відтак чи насправді носії цієї світової релігії настільки небезпечні, що із-за них не можна мати спокою?

Відзначимо, що характерною особливістю функціонування ісламу як релігії в наш час є все більша його глобалізація і політизація, зростання впливів на суспільне життя багатьох країн його ортодоксальних спільнот, виявів у різних формах нетерпимості щодо інаквовірних. Це знаходить своє вираження в наступному:

1. Мусульманський спосіб життя все більше приходить в конфлікт з тими формами духовності та життєдіяльності, які постали й утверджуються в суспільстві постмодерну, особливо в його моральній сфері. Відніши той спосіб життя, який поширився переважно в молодіжному середовищі Західних країн за умов постмодерну, до неприйнятних для нього виявів християнської цивілізації, іслам із-за цього вступає в конфлікт з

* Колодний А.М. – Заслужений діяч науки України, доктор філософських наук, професор, керівник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, президент Української Асоціації релігієзнавців.

християнством у різних його конфесійних виявах як із світом невірних, світом спокуси до гріха, світом зла.

2. Подаючи всі інші релігійні вірування як єретичні, хибні людські витвори, іслам нині в ряді країн світу практично відкрито й гостро конфліктує зі всіма конфесіями, навіть одновірцями з інших своїх же течій, зокрема шиїтами. Останнє особливо нині виявляється в Іраці.

3. При співставленні й аналізі „обгрунтованих” ісламом баталій в різних країнах, наявності певної синхронності у їх виявах все ж відчуваєш почерк якоїсь підспудної інституції-диригента, що прагне повсемісно ініціювати екстремістські дії мусульман у відповідь на будь-який негатив щодо ісламу (також часто кимось спеціально зініційований). Згадаймо реакцію на негативні слова Папи Римського про пророка Мухаммеда. Характерно, що цей екстремізм цим іксом спрямовується переважно в напрямку християнства, країн з його домінуванням, а не іудейства, хоч конфлікт мусульманства з останнім мав би бути домінуючим.

Лідерство протидії ісламському світу, поширенню мусульманства з підштовхуванням до цього єврейського лобі перебирають на себе США, прагнучи водночас повернути до цього і європейські країни. В разі підтримки й успіху об'єднавчої антимусульманської місії США світ мав би протистояння двох цивілізацій – християнства та ісламу. Проте такий розвиток світового співтовариства не сприйняла європейська демократія при підтримці цього Ватиканом. То ж не сталося те, що хотіли б, щоб сталося, якісь „глибоко утаємничені сили”. Європа загалом толерантна до ісламу: він їй платить загалом тим же.

Іслам навіть за своєю назвою є мирна релігія, але він не терпить несправедливості щодо себе. Він здатний активно захищати себе від скривдників, здатний до помсти. З цим слід рахуватися, якщо хочеш спокою.

Подеколи підспудно зініційовані екстремістські й терористичні дії ісламістів тримають в напрузі весь світ, спричиняють локальні військові конфлікти, а зрештою – травмують буття цілих народів (Афганістан, країни теренів колишньої Югославії, Ірак, Індонезія та ін.). На теренах міжконфесійного протистояння, до якого прилучають іслам, з'являються політичні суб'єкти типу Бен Ладена, міжнародні організації або окремі держави, які прагнуть перебрати на себе роль провідника-носія ідеї світового ісламського панування, а то й ініціатора утворення якогось світового халіфату.

Як духовний феномен, іслам владно і повсетериторіально входить в релігійне поле України. Маємо вже на наших теренах фактично у всіх областях більше тисячі його громад. Проте входить іслам в контекст нашого суспільного життя не завжди мирно (згадаймо тут протистояння його з московсько-православною церквою в Криму), а заодно і організаційно розколотим, що призводить до протистояння його інституційних виявів.

Україна загалом налаштована толерантно щодо мусульманського світу, не має якихось і в чомусь загострених відносин із країнами ісламу. Вона

виявляє виважену підтримку інтересів цих країн під час вирішення їх долі у різних міжнародних інституціях. Не підспівуючи світовому сionізму і виявляючи водночас певну байдужість до антисемітських чи антиізраїльських витівок різних громадських спільнот, держав, інституцій, а то й окремих осіб, Україна в такий спосіб зберігає рівновіддаленість свого буття у світовому співтоваристві і в такий же спосіб толерантизує міжконфесійні відносини у світі, а заодно – і в себе.

Росія ж платить за Чечню. Інколи кажуть: а чого раптом має страждати від терактів пересічний російський громадянин? Питання цікаве, але поверхове. Бо ж нібито той громадянин не обирав Президента, Думу, а відтак і Уряд РФ, що імперськи налаштовані до народу Ічкерії, інших народів Кавказу, їх споконвічного прагнення до свободи. Той пересічний громадянин не протестує проти загарбання Чечні російськими вояками, проти погромів мирного населення автономії там під виглядом боротьби з «бандидами», як в Росії називають чеченських бійців опору. Більше того, своєю мовчанкою він своїми синами йде в одній військовій колонії з поневолювачами. Не маючи можливості рівного протистояння російській навалі на своїх теренах, славні чеченці свій повністю виправданий опір ворогу перенесли на його ж територію і вдаються до нього у своїх формах. То ж і живе Росія у страху можливих терактів (а вони ще будуть) із-за своєї ж необдуманної імперської політики в світі.

Так само й Ізраїль сам породив собі активного супротивника в особі палестинців. Одержав би цей народ у 1948 році свою землю для державотворення і самовиявлення, то, гадаю, ми мали б державу типу Лівану, Йорданії чи Ємену, яка нікому не загрожувала б і, певне, що жила б у мирі із своїм сусідом Ізраїлем.

В другій половині ХХ століття історія розбудила іслам до активного входження у світовий суспільний процес. Він вийшов за межі країн свого історичного буття. Інтенсивно поширюючись по країнах Європи, іслам стає тут елементом не тільки релігійного, а й загалом суспільного життя. Він заявляє про себе як релігія, яка вимагає поваги. Неповага до мусульманських традицій, до мусульманських народів, їх прагнень і сподівань, зневажання їх волевиявів може призвести до тривалих кровавих колізій.

Відтак треба рахуватися з тим, що іслам як релігія проснувся до ролі активного чинника світового суспільного процесу. І це не тільки тому, що у світову історію знову активно ввійшли мусульманські країни і що мусульмани нині становлять десь більше 20% населення Землі і кількістю своїх послідовників майже зрівнявся з католицизмом, а й ще тому, що іслам «образився» за зневажання світовим співтовариством тих народів, які його сповідують, за історичне згвалтування їх, матеріальне пограбування, нехтування ними на користь світовому сionізму, який практично руками Америки чинить у світі історичні неподобства, залишаючись при цьому якимось непоміченим. «Ображений» за цих умов іслам – загалом надто мирна за своєю суттю релігія – став виявляти себе у спотворених формах, зокрема у

формі ісламського екстремізму. Подеколи говорять, що то не іслам. Я з цим погодитися не можу. То – іслам, але зневажений іншими, іслам розбуджений іншими саме до таких дій, до войовничого джихаду. Інших засобіпротидії він нині не має.

Ми часто думаємо, що виявів екстремізму в Україні бути не може, бо ж у нас немає традиції протистояння з ісламським світом і ми не маємо своєї Чечні. Але ж у нас є Крим, а тут не так вже й просто. В Криму найбільша мусульманська умма. Ситуацію тут ускладнює цілий ряд чинників. Насамперед, це певна довільність і волонтарність у сфері церковно-державних відносин, коли влада автономії в той чи інший спосіб явно фаворизує Московсько-Православну Церкву і в різний спосіб обмежує діяльність інших конфесій і церков, в т.ч. й мусульман. Багато ЗМІ Автономії фактично розпалюють міжнаціональну й міжконфесійну ворожнечу, спотворюють у вигідному для російського етносу ракурсі історію краю, ображають національні почуття кримчан різних національностей. Ще не вирішене питання повного повернення і облаштування кримських татар на їх історичній землі. Все це зумовлює радикалізацію тут ісламу, сприяє консолідації тих мусульман, які зорієнтовані на побудову на півострові мусульманської держави - халіфату. При цьому кількість прихильників цієї ідеї зростає.

Газета «Голос Крима» 4 червня ц. р. інформувала, що в останнє десятиліття в середовищі кримських татар укорінені й активізували свою діяльність при навіть деякому сприянні Рескомрелігій під виглядом альтернативних муфтіяту громад релігійні і політичні організації, які пропагують ідеї відродження халіфату. Користуючись ослабленням ідеологічної складової у національному русі, зменшенням авторитету органів національного самоуправління на місцях, релігійні і політичні групи, які поширюють ідею відродження халіфату, часто видають себе як альтернативу національному руху. Варто наголосити, що концепція халіфату розроблена за межами Криму, привнесена ззовні й активно підтримується деякими силами в автономії з метою дезорієнтації національного руху, а також на противагу Духовному Управлінню мусульман Криму, вносячи розкол в релігійну єдність народу.

Загостренню внутріполітичної ситуації в Криму, пов'язаної з ісламським чинником, сприяють надто агресивні дії незначної за кількістю своїх членів партії „Хізб ут-Тахрірі” і деякі інші мусульманські спільноти, про що йде мова в інших статтях цієї праці. Водночас помірковану позицію у вирішенні проблем кримськотатарського народу займає його Меджліс, а також і Духовне Управління мусульман Криму. Ігнорування українською владою інтересів кримськотатарського народу, його прагнення до культурної автономії і протидії асиміляції в російську більшість, спонукає ці інституції шукати самостійні шляхи виходу з кризи. Якщо українська влада в особі колишнього Президента В.Ющенка не знайшла за потрібне вирішувати проблеми кримськотатарського народу, то він вимушений був зі своїми

болями звертатися до Європейської спільноти навіть із певним застереженням сприймаючи своє подальше буття в межах Української держави .

Особливістю відносин України з ісламським світом є те, що він в її долі виступав завжди як зовнішній чинник, Іслам позначився на її історії через ті зв'язки (а вони були різними), які вона мала із сусідніми народами, які є носіями ісламу. Ці зв'язки вносили в нашу історію переважно трагічні сторінки. Україна не мала у своїй історії іслам в ролі конструктивного начала.

Зазначимо притнагідно, що негативний образ мусульманина в українця формувало православ'я, починаючи ще з часів хрещення Руси-України князем Володимиром у 988 році. Згадаймо тут принагідно ті наклепи, до яких вдався щодо мусульман Нестор-літописець. Зокрема, він писав, що вони (мусульмани) творять «скверны деющая»: «си бо омывають оходы своя, в ротъ вливають и по браде мажются, поминають бохмита»(тобто апостола Мухамеда); «нет у них весельця, а только печаль, красоты нет такой». Все це засвідчує той факт, що при виборі для своєї держави релігії князь керувався не пізнанням глибинної суті можливих. За критерій вибору бажаної релігії йому слугував зовнішній чинник – обрядодіяння, спосіб життя їх носіївта ін. Князю в ісламі не сподобалося те, що він не дозволяє вживати алкоголь, їсти свинину і обмежує кількість жінок лише чотирма.

Особливістю України є те, що вона у своїй історії мала справу не з ісламом як релігією, а з носіями цієї релігії. Для них вона поставала як спільнота невірних, а то й ворогів Аллаха. Тому українців можна вбивати, використовувати як майно, зокрема чоловіків як дармову робочу силу, а жінок – як наложниць. Звідси й для українців мусульманин також поставав як ворог, загарбник, гвалтівник. При сварках й нині українець вживає як образливе слово «бусурман», позначаючи ним якусь недобру і чужу людину.

Історія відносин українців з мусульманами в основному обмежувалася їх відносинами з турками і татарами. Згадаймо слова пісні: «То ж хай їдуть турки і татари, а я навіть вусом не моргну». Особливо складними були стосунки наші із татарами, які здавна населяли південні щодо нашого проживання терени. В багатьох українських фольклорних творах, зокрема в піснях, маємо негативну оцінку татар із-за їх набігів на поселення українців, пограбування їх, а ще більше - викрадення молодих жінок. Водночас з історії ми дізнаємося не тільки про ворожнечу татар і українських козаків, а й про взаємну підтримку у боротьбі проти поневолювачів, зокрема москалів і ляхів. Отець Дмитро Блажейовський у своїх працях засуджує козаків за те, що вони, подібно москалям, не прихали для себе території, населені кримськими татарами. Що характерно, то й кримські татари також не вдалися до захоплення українських земель з метою розширення за їх рахунок свого ханства. То ж маємо взаємні набіги з метою пограбування, а не поневолення одним народом іншого. Певною мірою тут можна зрозуміти мотиви грабіжницьких діянь татар. Маючи бідні, висушені сонцем землі, які

фактично не давали якихось вражаїв, вони вимушені були жити за рахунок пограбувань.

Вважаю, що історія відносин українців з тими історичними спільнотами, які сусідствували з ними і мали мусульманську релігійність, ще належно не досліджена. Християноцентричне написання нашої історії спонукало дослідників давати переважно негативні оцінки цих стосунків. А між тим між цими історичними суб'єктами була не тільки ворожнеча, а співпраця, порозуміння, навіть сумісна історична діяльність. Вшановуючи наших героїв під Берестечком, ми чомусь не віддаємо при цьому шану й тим татарам, які своїми загонами допомагали українцям виборювати волю у поляків. Ми не згадуємо те, що разом з українськими козаками під проводом гетьмана Сагайдачного в його поході на Московію були й загони татар.

До загарбань на українських і біляукраїнських теренах вдалася у XVIII столітті тільки Російська імперія, бо ж для її імперських смаків «всё, что нами пройдено, всё вокруг моё». Вона загарбувала від Карпат, Кавказу і Чорного моря жадібно все нові й нові землі, встановлюючи там кріпосницькі порядки й при своїй споконвічній суспільній відсталості аж ніяк не сприяючи історичному поступу поневолених народів. То ж в її ярмі неволі були не тільки українці, а дещо пізніше й татари. Саме буття у московській неволі поєднує український і татарський народи. І якщо маршалу Жукову із згоди на те вождя росіян Йосипа Сталіна вдалося депортувати до Середньої Азії в 1944 році порівняно невеличкий татарський народ, то десь білясорокамільйонний масив українців із-за його величезної кількості вивезти не вдалося, хоч наміри такі Жуков мав. Замість цього він формував із них ті «штрафбатальйони», завдяки живому м'ясу яких вдавалося маршалу обеззброювати німців, бо ж у них навіть не вистачало зброї, щоб знешкоджувати одну навалу за іншою беззбройних вояків Червоної Армії. В Україні кажуть: не вмер Данило, то його болячка задавила. Не вдалося депортувати, то десь 8 мільйонів вдалося знищити через «штрафвійська».

Відтак нині, формуючи свою специфічну концепцію відносин до ісламу як релігії, Українська держава має насамперед сприйняти його як органічну складову свого релігійного поля, одну з традиційних релігій українських теренів. При цьому варто також позбутися підходу до ісламу як релігії, яка нібито утримує в собі якусь потенційну небезпеку, а дивитися на неї як на таку, існуючу поруч з християнством, духовну силу, що може слугувати культурному і духовному відродженню України. Варто, щоб відвернути небажане втручання ззовні в релігійні процеси ісламського конфесіовияву, продумати також форми можливої матеріальної допомоги часто небагаточисельним мусульманським громадам, зокрема у будівництві ними мечетей, у підготовці в Україні духовних кадрів для конфесії. Відтак влада, громадські спільноти країни разом з діючими духовними об'єднаннями мусульман – ДУМУ, ДУМК, ДЦМУ, ДУМУ «УММА» – мають думати і діяти так, щоб ця релігія в Україні працювала в духовному

полі її суті, визначеної в її йменуванні. Іслам в перекладі з арабської - це покірний, мирний. З ісламом треба вміти жити, а не творити з нього ворога.

А н о т а ц і ї

Особенностью функционирования ислама в наше время является его всё большая глобализация и политизация, возрастание влияния на общественную жизнь многих стран его ортодоксальных организаций. В статье **А.Колодного «Мусульманская угроза: иллюзия или реальность?»** раскрывается характер протекания названных процессов не только в мировом контексте, но и на украинских территориях. При этом автор доказывает, что причину возникновения и распространения так называемого мусульманского экстремизма следует искать не в самом исламе, а у внешних по отношению к нему факторах.

Ключевые слова: ислам, исламский экстремизм, мусульманский мир, халифат, крымскотатарский народ, ДУМК.

A special feature of the functioning of Islam in our time is its increasing globalization and the politicization of an increasing influence on public life in many countries its orthodox organizations. In the **article by A.Kolodnyi "Muslim threat: Illusion or Reality?"** reveals the character of these processes not only in the context of the world, but also in the Ukrainian territories. The author argues that the reason for the emergence and spread of so-called Muslim extremism should be sought not in Islam itself, while external to him, factors.

Keywords: Islam, Islamic extremism, the Muslim world, caliphate, Crimean-Tatar people.

*М.Бабій**

УДК 21.009:322; 297

СВОБОДА ВІРИ В СУЧАСНОМУ ІСЛАМІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

У статті **М.Бабія «Свобода віри в сучасному ісламі: концептуальні засади, практичний вимір»** осмислюється одна з найактуальніших проблем сьогодення – проблема свободи віри та свободи релігії в її «ісламському прочитанні». Підкреслюється, що важливим індикатором рівня забезпеченості свободи віри в ісламській державі є питання віротерпимості та свободи віросповідання для представників релігійних меншин.

Ключові слова: свобода віри, свобода релігії, Європейська концепція прав людини.

В сучасній релігієзнавчій думці назрілою є потреба по-новому, з нових позицій і в новому контексті, осмислити здавна існуючу проблему свободи

* М.Бабій – канд. філос. наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.